

نام و نام خانوادگی : بی بی زهرا ایازی	نام پدر : سید محمد رضا	کد ملی : 4723664319
تعداد واحد های گذرانده : 187	کد طلبگی : 9512209693	
آدرس : تهران	سوهانک	خ سلمان شماره 56
شماره تماس : 09125178924		تلفن همراه :
پست الکترونیک:		

موضوع پیشنهادی مقاله دوم : احکام فقهی و حقوقی اسپرم و تخمک اهدایی از نگاه فریقین
نظر کارگروه:
موضوع مصوب مقاله دوم:
تاریخ تصویب :

چکیده:

جهان امروزی در رابطه با بیماری نا باروری همزمان با پیشرفت علم پزشکی در این عرصه و نظر شریعت در مورد نحوه درمان این بیماری و روش های گوناگون لقاح مصنوعی دچار مشکل شده است. امروزه به کمک پیشرفت های چشم گیر در زمینه علوم پزشکی، خصوصا رشد علم ناباروری، ایجاد

توانمندی های خارق العاده در علم بیولوژی انسانی و فراهم شدن فنون و تکنیک های مختلف مرتبط به تناسل، موضوع و مشکل ناباروری زنان و عقیم بودن زوجین از طریق تحصیل گامت نر و ماده و تلقیح آنها به صورت تکلیکی یا ترکیبی (جنینی) با ابزار پزشکی در اغلب کشورها تا حد زیادی حل شده است. اهدای اسپرم هرچند پیشینه زیادی ندارد اما ابعاد اجتماعی، قانونی، اخلاقی و شرعی آن قابل تامل است. یک دین جامع و کامل در همه شرایط و ادوار تاریخی می تواند پاسخگوی نیازها و سوالات پیروان خود بوده و متضمن سعادت دنیوی و اخروی آنها باشد. بنابراین این مطالعه به بررسی ابعاد فقهی اهدای اسپرم از دیدگاه فقه شیعه و سنی پرداخته است و بشکل یک مطالعه ی مروری بوده و با روش کتابخانه ای و اهتمام بر کتب مذهبی و احادیث با جستجو در منابع کتابخانه ای و الکترونیکی و موتور جستجوی Google Scholar با کلمات کلیدی "ناباروری، اهدای اسپرم، فقه تشیع، فقه اهل سنت" انجام گرفت. با توجه به جوانبی که پیرامون مسائل فقهی این موضوع وجود دارد علمای فریقین در این مورد نظریات مختلف ارائه کرده اند، از جمله علمای هر دو فرقه در صورتیکه میان اهداء کننده و زن رابطه زوجیت حاکم باشد به جواز آن حکم نموده اند و باید در نظر داشت با رعایت سایر موارد جانبی آن در هنگام انتقال نطفه، در مجموع علمای اهل سنت اهدای نطفه را به زوج در حال زوجیت یا زمان عده طلاق یا وفات جایز دانسته و در سایر حالات حرام میدانند.

علمای شیعه لقاح مصنوعی اسپرم مرد و زن که دارای رابطه زوجیت با هم هستند را جایز، اما اهدای تخمک و اهدای جنین به مرد و زن بیگانه را غالباً حرام دانسته و همینطور در مورد رحم اجاره ای و اسپرم اهدایی میان علماء اختلاف نظر وجود دارد.

واژه های کلیدی : اهدای تخمک، فریقین، اهل تشیع، اهل سنت، تلقیح مصنوعی، حرمت، جواز، نطفه، اسپرم و تخمک.

بیان مسئله :

همگام با پیشرفت های بشر در علوم و فنون مختلف در رشته های گوناگون پیشرفت های دانش تجربی و پزشکی در این زمینه وجود دارد که برای حفظ بنیان خانواده و برآورده شدن نیاز غریزی میل به فرزندآوری در حال انجام است. یکی از این پژوهش ها باروری زوج های است که به هر دلیلی به طریق طبیعی امکان باروری آنها وجود ندارد و از اسپرم و تخمک اهدایی توسط دیگران به این زوج ها امکان بارور شدن آنها فراهم می آید. حال باید دید اهداء اسپرم و تخمک از نظر فقهی با توجه به استفتائات علمای عظام چه حکمی دارد که حقوقدان ها بتوانند با تدوین قوانینی به چنین خانواده هایی کمک کرده و مشکل آنها را برای حفظ بنیان خانواده هایی که نابارورند، حل کنند.

هدف تحقیق :

احکام فقهی و حقوقی اسپرم و تخمک اهدایی از نگاه فریقین که چه در داخل و یا خارج از رحم و محیط آزمایشگاه مراحل رشد خود را سپری کرده اند را بررسی می کنیم.

ضرورت تحقیق :

احکام فقهی و حقوقی اسپرم و تخمک اهدایی را از نگاه فریقین مورد بررسی قرار می‌دهیم که جوابگوی مشکلات خانواده‌هایی که به هر دلیلی نمی‌توانند به وسیله اسپرم و تخمک زن و شوهر بچه دار شوند، باشیم تا اشکالات شرعی و قانونی برای این خانواده‌ها مشخص شود و قوانین متناسب با شرع تدوین گردد.

سوال اصلی :

احکام فقهی و حقوقی اسپرم و تخمک اهدایی از نگاه فریقین چیست؟

سوالات فرعی :

- اسپرم و تخمک به چی صورتهای قابل اهداء است؟
- احکام فقهی اسپرم و تخمک اهدایی از نگاه اهل سنت چیست؟
- احکام فقهی و حقوقی اسپرم و تخمک اهدایی از نگاه شیعه چیست؟

فرضیه اصلی :

احکام فقهی و حقوقی اسپرم و تخمک اهدایی از نگاه فریقین دارای قواعدی است که آنها را می‌توان با توجه به احکام کلی و قواعد عمومی استخراج کرد.

پیشینه تحقیق :

اهدای تخمک و اسپرم از جمله موضوعات جدید و تازه مباحث حقوقی و فقهی می باشد، با این وضع کارگزاران حوزه فقه و حقوق بلحاظ ضرورت موضوع در باره اهمیت، و چگونگی اهداء و همچنان احکام آن تحقیقاتی نموده اند و مقالاتی نوشته اند، که خلاصه مقالات متذکره ذیلا بیان می گردد:

1. مقاله: تعیین حدود شرعی کاربری بانک های اسپرم بر مبنای اندیشه های فقهی امام خمینی.
نویسنده: مرتضی، احمد
آدرس: مجله: پژوهشنامه متین؛ تابستان ۱۴۰۱- شماره ۹۵
2. مقاله: شمول و عدم شمول احکام فقهی محارم و غیر محارم نسبت به فرزند متولد از روش های نوین بارداری
نویسنده: مختاری، زهرا؛ عرب خزایلی، عباس؛ حسینی مقدم، سید عسکری.
آدرس: مجله؛ فقه و مبانی حقوق اسلامی، تابستان ۱۳۹۹
3. مقاله: بررسی حکم باروری و بارداری به روش نوین.
نویسنده: اشرفی شاهرودی، مصطفی؛ شمس آبادی، هادی؛ نویسنده مسئول: ابن حسینی، سعید.
آدرس: مجله؛ مصباح الفقاهه. پاییز ۱۳۹۷ شماره ۳
4. مقاله: بررسی فقهی حقوقی حق توارث فرزندان متولد از اهدای جنین
نویسنده: مهدوی کنی، صدیقه؛ ذبیحی بیدگلی، عاطفه؛ حمزه خانی، سمیه.

- آدرس: مجله؛ فقه پزشکی، پاییز ۱۳۹۴ شماره ۲۴.
5. مقاله: اهدای جنین در پرتو فقه و حقوق.
نویسنده: خلفی، مسلم.
آدرس: مجله؛ مطالعات راهبردی زنان، پاییز ۱۳۸۵ شماره ۳۳.
6. مقاله: بررسی وضعیت فقهی و حقوقی اهدا تخمک با استفاده از تخمک همسر دوم و زن بیگانه از منظر فقه اسلامی و حقوق پزشکی.
نویسنده: علیزاده، یعقوب.
آدرس: نشریه قرآن و طب سال ۱۴۰۱ دوره ۷ شماره ۴.
7. مقاله: نگهداری اسپرم و بهره برداری از آن در فقه امامیه.
نویسنده: مرتضوی، سید محسن؛ مجتبی، نوروزی.
آدرس: نشریه فقه پزشکی، سال ۱۳۹۸ دوره ۱۱. شماره ۳۹ و ۳۸.
8. مقاله: مناقشات فقهی تشکیل بانک اسپرم.
نویسنده: نظری نوله. نرجس؛ رحمتی. محمد حسین.
آدرس: نشریه فقه و حقوق خانواده (ندای صادق) سال ۱۴۰۲ دوره ۲۸ شماره ۷۹.
9. مقاله: تلقیح مصنوعی از منظر فقه‌های اهل سنت.
نویسنده: احسان پور، سید رضا؛ عظیمی گرکانی، هادی؛ هاشم پور، مدیحه.
آدرس: نشریه؛ پژوهش های فقه و حقوق اسلامی، سال ۱۳۹۸، دوره ۱۵. شماره ۵۶.

مقدمه :

نسبت علاقه بشر به فرزند از یک طرف، و امکان عقیم بودن زن یا مرد و همچنان حفظ ساختار فیزیکی عده ای از خانمها از طرف دیگر و پیشرفت علم باعث شده است که از روش های جدید تولید مثل که عبارت از لقاح مصنوعی است استفاده صورت بگیرد.

در لقاح مصنوعی توسط علم پزشکی، زن با وسایل پزشکی بدون مقاربت بار دار می شود، به طوریکه از ادغام اسپرم مرد بیگانه با تخمک زن این عمل صورت می گیرد.

حالات مختلف ممکن است از لحاظ شرعی در لقاح مصنوعی واقع شود، گاهی اسپرم زوج در رحم زوجه جاگذاری میگردد، که میان طرفین عقد نکاح جاری است، گاهی این ادغام میان زن و مرد بیگانه صورت میگرد که میتواند حالات مختلفی داشته باشد، زن در قید نکاح شخص دیگری است، زن مطلقه است، زن در حالت عده است، و همچنین طریقه اخذ اسپرم از مرد نیز میتواند به اشکال مختلف باشد.

آنچه در این مقاله دنبال آن هستیم حکم اهدای اسپرم و تخمک است که آیا طبق نظر علمای شیعه و سنی اهدای اسپرم و تخمک جواز دارد یا خیر؟ در صورتیکه جواز داشته باشد حالات مجاز و حالات حرمت آنها کدام است؟

اما برای روشن شدن موضوع باید علاوه بر بیان نظریات علما و مجتهدین، بررسی نظریات آنها اهمیت و ضرورت لقاح مصنوعی را نیز تبیین نمائیم تا حکم اهدای اسپرم مشخص گردد.

از منظر فقهای اهل سنت حکم شرعی اهدای اسپرم و تخمک محل اختلاف است، بر حسب اینکه تلقیح مصنوعی داخل رحمی یا خارج رحمی باشد. یکی از ادله مخالفین این امر حرمت استمناء در مقام اخذ اسپرم و حرمت نگاه به نامحرم در مقام تلقیح است. اما موافقین این امر به این قاعده فقهی استناد نموده اند (الضرورات تبیح المحظورات) و بیان داشته اند که اخذ اسپرم توسط پزشک و به واسطه عملیات طبی این حرمت را از بین خواهد برد.

طبق نظر فقهای اهل تشیع در دو صورت لقاح مصنوعی و اهدای اسپرم و تخمک جواز دارد که عبارتند از:

۱: میان زوج و زوجه نکاح شرعی برقرار بوده و در زمان زوجیت در بیرون از رحم اسپرم مرد و تخمک زن تلقیح گردیده و در رحم زن گذاشته شود، این عمل ممکن است نسبت به ضعیف بودن اسپرم مرد و عدم لقاح بشکل طبیعی آن صورت بگیرد.

۲: حالت دوم آن است که تخمک از یک زوجه باشد و بعد از عمل لقاح در بیرون از رحم جهت رشد در رحم زوجه دیگری گذاشته شود که همزمان رابطه زوجیت میان مرد و هر دو زوجه برقرار باشد، این عمل نسبت به ضعف و یا عدم قابلیت رحم زن جهت بارور شدن صورت می گیرد.

در صورتی که میان مرد اهدا کننده اسپرم و زوجه ای که تخمک از وی است و در رحم آن جهت رشد بعد از لقاح جنین جایگزین شده، رابطه زوجیت شرعی برقرار نباشد به نظر اکثریت فقهای اهل تشیع موضوع دچار اشکال است.

از لحاظ حقوقی نیز جمهوری اسلامی ایران قانونی را تحت عنوان اهدای جنین به زوجین نا بارور طی پنج ماده به تصویب رسانده است که متأسفانه در آن نیز هیچ گونه حکم و یا اشاره ای مبنی بر اهدای اسپرم و تخمک صورت نگرفته است.

در مقاله حاضر ابتدا لقاح مصنوعی توضیح داده شده و انواع آن بیان میگردد، سپس نظریات موافقین و مخالفین فقهای اهل تشیع و اهل تسنن در این مورد بصورت مفصل بحث گردیده و در آخر نتیجه گیری خواهد شد.

الف؛ لقاح مصنوعی چیست و چگونه انجام می شود؟

اگر بخواهیم حکم، اهمیت و ضرورت اهدای اسپرم و تخمک را در زمان کنونی بدانیم لازم است ابتدا شرح گردد که لقاح مصنوعی چیست؟ انواع آن کدام است و ضرورت آن چیست؟

لقاح مصنوعی: لقاح مصنوعی عبارت از هرگونه روش تلقیح است که فارغ از برقراری رابطه جنسی طبیعی میان زن و مرد صورت می پذیرد. (المجمع الفقه الاسلامی، ۱۹۸۶.۲۵۱)

چنانچه استدلال به آیه ۲۲۳ سوره بقره به نحوی که مداخله پزشک و یا پرستار در عملیات لقاح مصنوعی باعث حرمت گردد، درست نیست زیرا مداخله شخص سوم به حیث مداوا کننده است نه جهت تلذذ، چنانچه در سایر امراض نیر جهت مداوای شخص سومی اشتراک می نماید.

و یا استدلال آنها به جهنده بودن اسپرم مرد و عدم وجود آن در تلقیح مصنوعی که باعث حرمت می گردد نیز دقیق نیست، زیرا بعضا میان زن و مرد با وجود عزل باز هم زوجه بارور میشود در این حالت اسپرم جهنده نبوده پس نسل متولد از آن حالت آیا ولدالزنا است؟

همینطور در پاسخ به استدلال آیه ای ۱۸۷ سوره بقره (فالئن باشروهن) باید گفت که مباشرت طبیعی ترین راه برای جماع زوجین است، اما محدود به آن نیست و نیز رخصت در قرآن کریم جهت تلذذ جنسی است نه مقدمات باروری. (الصابونی، ۱۹۹۲، ۱۲۳).

و نیز در مورد آیه ۱۸۹ سوره اعراف (لیسکن الیها- فلما تغشها) باید بیان داشت که عملیات تلقیح هیچگاه باعث برهم زدن آرامش زن و مرد نمی گردد و همچنان مراد از تغشیه که جماع منتهی به حمل است این امر توسط لقاح مصنوعی نیز امکان پذیر است.

در مورد حدیث (رجوع در زمان عده) که در صحیح بخاری روایت شده باید چنین پاسخ گفت که موضوع متذکره خارج از بحث ما است و لذت ناشی از تماس جنسی بین زوجین هیچ ربطی به تلقیح مصنوعی ندارد، زیرا هدف از تلقیح مصنوعی بارور نمودن زوجه است. (محمود حمزه، ۲۰۰۷، ۳۱).

استدلال به قاعده سد الذرائع نیز موضوعیت ندارد زیرا سد ذرائع شامل مواردی می شود که قطعاً موجبات ارتکاب حرام را ایجاد نماید، و در سائر موارد چنین مانعی را نمی شود عملی ساخت. در لقاح مصنوعی که دایر میان زوج و زوجه باشد، اختلاط میاه در آن متصور نیست پس قاعده سدالذرائع موضوعیت ندارد. (همان).

در پاسخ به این مسئله که در تلقیح مصنوعی از مواد ترکیبی نجس استفاده می شود گفته شده است، اولاً این سخن بدرستی مورد تردید است و ثانیاً بر فرض صحت آن استفاده از آن در مقام مداوای زوجین و در موقع ضرورت به جواز تغییر می یابد. و همین طور موضوع کشف عورت که در وقت ضرورت حکم اولیه مرفوع است.

و حرمت استمناء قطع نظر از اینکه نقش ضرورت در مداوا بوسیله حرام مطرح است، اگر این استمناء توسط زوجه وی صورت بگیرد هیچ اشکالی نخواهد داشت. (قرارات المجمع الفقهی الاسلامی، ۱۹۸۶، ۳۲۷).

- ادله موافقان مشروع بودن تلقیح مصنوعی یا اهدای اسپرم و تخمک

الف: قرآنکریم

1. { نَسَائِكُمْ حَرْثُ لَكُمْ فَاتُوا حَرْثَكُمْ اَنِي سَنُتِمُّ } آیه ۲۲۳ سوره بقره.

مفسرین کلمه (انی) را تعبیرات مختلف نموده اند بعضی به مکان و بعضی به زمان وعده ای مانند طبری به کیفیت و چگونگی ورود به کشتزار تعبیر نموده است، لذا در صورتیکه مراد از آن کیفیت ورود به کشتزار باشد، پس یکی از موارد چگونگی ورود به کشتزار جهت پاشیدن بذر تلقیح مصنوعی است.

2. {والذین هم لفروجهم حافظون- الا علی ازواجهم او ما ملکت ایمانهم فانهم غیر ملومین- فمن ابتغی وراء ذلک فاولئک هم العادون} ایه ۲۹ تا ۳۱ سوره مومنون.

خداوند حفظ فرج را نشانه برای مومن دانسته مگر در مقابل زن و ملک یمین، در اهدای تخمک و اسپرم که میان زوج و زوجه نکاح شرعی برقرار باشد تجاوز از حد متذکره صورت نمی گیرد.

ب: حکم عقل

ناباروری یکی از امراض شایع بین انسانها است، از آنجائیکه تولید نسل علاقه طبیعی انسانها است و از طرف دیگر با پیشرفت علم مداوای این مرض بشکل لقاح مصنوعی و اهدای اسپرم و تخمک امکان پذیر است، عقل حکم میکند که مرض مداوا گردد اما در چهارچوب حکم شرع، لذا در صورتیکه میان اهداء کنندگان رابطه زوجیت برقرار باشد مداوای این مرض در چارچوب شرع بوده و عقل به آن حکم می نماید.

ج: مصلحت مرسله: اهدای اسپرم و تخمک جهت لقاح مصنوعی مصلحت مرسله ای است که با اهدافی همچون حفظ نسل صورت میگیرد و بر فرض عدم وجود ادله موید جواز تنها از همین طریق میتوان به جواز آن حکم نمود.

د: اهدای اسپرم و تخمک جهت لقاح مصنوعی همانند دخول منی بدون ایلاج است.

فقهایی مذاهب اربعه اهل سنت در مورد دخول منی بدون ایلاج در رحم زن، را جایز میدانند و فرزند ناشی از آن را منتسب به زوجین میدانند، طوریکه شخص با دست خود منی را داخل رحم زوجه خویش نموده و زوجه از آن طریق حامله گردد.

در مذهب حنفی از جمله در کتاب بدائع الصنائع در مورد ایلاج این جمله ذکر گردیده است (معنی الجماع هو ایلاج فاما الانزال ففراغ من الجماع فلا یعتبر و لو انزل فیما دون الفرج) {الکاسانی، ۱۹۸۲، ۱۰۰}. یعنی جماع با ایلاج متحقق می شود و سیواسی در فتح القدیر در مورد نحوه تحقق ایلاج چنین ذکر نموده است (مطلق الایلاج فی آلامی یتناول ایلاج الذکر فی القبل و الدبر و ایلاج الاصبع) یعنی ایلاج با انگشت در حکم ایلاج با ذکر است.

و همینطور در مذهب مالکی در کتاب حاشیه الدسوقی چنین آمده است (ان الخصی و المجهوب اذا کانا ینزلان المنی و فارقا زوجیتها بعد خلوه وجبت العده و کذلک ان حصل لزوجیتها حمل فان الحمل لا ینتفی عنهما الا باللعان) {الدسوقی، ۴۶۸}.

از مجموع نظریات علمای اهل سنت چنین برداشت میگردد که داخل شدن منی در رحم زن چه با ایلاج ذکر یا بدون آن در حکم وطی است و طفل متولد از آن منتسب به والدین میباشد.

لذا به طور یقین میتوانیم بگوییم که اهدای اسپرم و تخمک میان زوج و زوجه مشروع در حکم وطی است و مشکل شرعی ندارد.

حالت دوم: اهدای اسپرم زوج متوفی و تلقیح آن با تخمک زوجه.

فرق میان این صورت و صورت قبلی در این است که در صورت قبلی زوج و زوج هر دو در قید حیات بوده و رابطه زوجیت میان آنها برقرار است اما در صورت کنونی زوج در زمان حیات خود اسپرم خود را در بانک ذخیره اسپرم میگذارد و یا بعد از وفات وی اسپرم او اخذ گردیده و با تخمک زوجه اش تلقیح میگردد، در این مورد علمای اهل سنت اختلاف نظر دارند و اختلاف نظر شان نیز در مورد بقای زوجیت بعد از وفات و یا عدم بقای آن است.

شیخ مصطفی زرقا قائل به حرمت اهداء و تلقیح اسپرم در چنین حالت بوده و در کتاب خویش می نویسد { ان هذه الصورة محتملة الوقوع و من الواضح ان الاقدام عليها غير جائز شرعا لان الزوجية تنتهي بالوفات و عندئذ يكون التلقيح من غير زوج فهي نطفه محرمة (الرزقاء، ۱۹۸۶، ۲۰).

اما عده ای دیگر از علما به دلیل اینکه بعد از وفات زوج میتواند بدن زوجه ای خویش را مس کند دلیل بر محرمیت دانسته و تلقیح اسپرم را نیز جائز میدانند، اما در کل میتوانیم بگوئیم که اگر محرمیت هم باقی باشد بعد از وفات الی زمان عده بوده و بعد از آن محرمیتی باقی نخواهد ماند و به تاسی از آن اهدای اسپرم زوج متوفی به زوجه ای در قید حیات جائز نیست.

حالت سوم: اهدای اسپرم و تخمک میان زوجین و تلقیح خارج رحمی

این حالت نیز مانند حالت لقاح داخل رحمی دچار اختلاف نظریات است اما مجمع فقه اسلامی در سومین نشست خود در سال ۱۴۰۷ هجری قمری بعد از بحث و بررسی حالت متذکره را بلا مانع دانسته اند.

حالت چهارم: اهدای اسپرم و تخمک میان مرد و زن که در قید نکاح همدیگر نیستند

تمام فقهای اهل سنت این حالت سومی را بدلیل عدم وجود علقه زوجیت میان اهداء کنندگان را جائز ندانسته و حرام میدانند.

نتیجه گیری:

در خصوص اهدای اسپرم و تخمک و تلقیح آن عمدتاً علمای اهل سنت دو نظریه دارند، عده ای آنرا حرام دانسته و گروهی دیگر نیز جائز میدانند، آن عده از علماء که اهدای اسپرم و تخمک را جایز میدانند، نیز فی مابین اهدا کنندگان علقه زوجیت را شرط میدانند، که حتی اگر بعد از وفات اسپرم مرد با تخمک زوجه اش تلقیح گردد محل اشکال است.

در کل ادله آن عده از علمای که حکم به جواز اهدای اسپرم و تخمک فی مابین زوجین داده اند، قوی بنظر میرسد.

اما طبق نظر علمای اهل تشیع در مورد نحوه اهدای تخمک و اسپرم حالات ذیل متصور است؛ صاحب اسپرم و تخمک، مرد و زن متقاضی باشد؛ (جایز) صاحب اسپرم، بیگانه و صاحب تخمک، زن متقاضی باشد (اهدای اسپرم) (غالباً حرام). صاحب اسپرم، مرد متقاضی باشد و صاحب تخمک، بیگانه باشد (اهدای تخمک)؛ (غالباً حرام). صاحب اسپرم و صاحب تخمک، بیگانه باشند (اهدای جنین)؛ (حرام). اسپرم و تخمک مرد و زن متقاضی خارج رحم لقاح شود و در رحم زن بیگانه پرورش دهند (رحم اجاره‌ای) (محل اختلاف، رویه فعلی جواز). اسپرم مرد بیگانه با تخمک زن متقاضی خارج رحم لقاح شود و در رحم زن متقاضی (اسپرم اهدایی) یا زن بیگانه پروریده شود. (محل اختلاف).

فهرست منابع

1. قرآنکریم.
2. ابن قدامه، عبدالله ابن احمد، (۱۴۰۵)، المغنی، دارالفکر، بیروت.
3. التمیمی، رجب (۱۹۸۶)، المناقشه، مجتمع الفقه الاسلامیه، مکه المکرمه.
4. الدارمی، ابومحمد عبدالله، (۱۴۰۷)، سنن الدارمی، دارالکتاب العربی، بیروت.
5. الدسوقی، محمد، (بی تا) حاشیه الدسوقی، دارالفکر، بیروت.
6. الزحیلی، وهبه، (۱۹۸۹)، الفقه الاسلامی و ادلته، دارالفکر، دمشق.
7. الزرقا، مصطفی، (۱۹۸۶)، المناقشه، مجمع الفقه الاسلامیه، مکه المکرمه.
8. السیستانی، السید علی الحسینی، (۱۳۹۷)، منهاج الصالحین، پیام طوس، مشهد.
9. الشریف، محمد، (۱۹۸۶)، المناقشه، مجمع الفقه الاسلامیه، مکه المکرمه.
10. الصابونی، محمد، (۱۹۹۲)، صفوه التفاسیر، مکتبه الغزالی، دمشق.
11. الکاسانی، علاء الدین، (۱۹۸۲) بدائع الصنائع، دارالکتاب العربی، بیروت.
12. انصاری، مرتضی، (۱۴۱۳ ق)، المکاسب، مجمع الفکر الاسلامی، قم.
13. بخاری، محمد بن اسماعیل، (۱۴۰۷)، صحیح البخاری، دار ابن کثیر، بیروت.
14. حمد الخلیلی، احمد، (۱۹۸۶)، المناقشه، مجمع الفقه الاسلامیه، مکه المکرمه.
15. مجمع الفقهی، (۱۴۰۷)، القرارات، الدور الثانیه، مجمع الفقه الاسلامیه، مکه المکرمه.
16. محمود حمزه، محمد، (۱۴۲۸)، اجاره الارحام بین الطب و الشریعه الاسلامیه، دارالکتب العلمیه، بیروت.
17. مرتضوی، سید محسن، (۱۴۰۰)، تلخیص مصنوعی در آئینه فقه، موسسه بوستان کتاب، قم.
18. هرموش، محمود عبود، (۱۹۹۴)، غایه المامول فی توضیح الفروع للاصول، مکتبه البحوث الثقافیه، لبنان.

فهرست سایت های مورد استفاده:

- 9 1 . (سایت ویکی پدیا، دانشنامه آزاد، (<https://fa.wikipedia.org/wiki>).
- 0 2 . (سایت چطور، (<https://www.chetor.com>) ، نیلوفر، شه دوست، ۱۳ فروردین ۱۳۹۷ بروزرسانی دی ۱۴۰۰).

فهرست مقالات مورد استفاده:

- 1 2 . گروه نویسندگان، روش های نوین تولید مثل انسانی از دید گاه فقه و حقوق (مجموعه مقالات)، تهران، انتشارات پژوهشکده ابن سینا و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها، (سمت)، تابستان ۸۲.
- 2 2 . صافی گلپایگانی، لطف ا...، استفتائات و نظریات، فصل نامه ای رهنمون تهران، مدرسه ای عالی شهید مطهری.

معاونت پژوهش مدرسه علمیه بانو امینی.